

Małgorzata Rówińska

Akademia Ekonomiczna w Katowicach

ROLA OSŁON W RACHUNKOWOŚCI

Z działalnością gospodarczą jest związane ryzyko, oznaczające prawdopodobieństwo osiągnięcia innego wyniku niż oczekiwany. Z punktu widzenia rachunkowości ryzyko dotyczy w szczególności sposobu kategorii instrumentów finansowych. Stając się stroną umowy – instrumentu finansowego, tzn. inwestując w aktywa finansowe bądź wykazując zobowiązania finansowe (albo instrument kapitałowy), jednostka ponosi np. ryzyko niekorzystnej zmiany wartości składników majątkowych, będących wyrazem zawartego kontraktu. W odniesieniu do instrumentów finansowych można wyodrębnić następujące rodzaje ryzyka:

- kursowe,
- zmiany wartości godziwej (ceny rynkowej),
- stopy procentowej.

Naturalną „obroną” podmiotu przed zagrożeniem ryzykiem jest osłona, czyli podjęcie działań polegających nie tyle na próbie całkowitego wyeliminowania ryzyka, ile na próbie ograniczenia jego skutków.

Ryzyko kursowe dotyczy każdego pomiotu, który posiada aktywa czy pasywa denominowane w obcej walucie. Zmniejszenie zagrożenia niekorzystnej zmiany kursu walutowego polega na jak najszybszym zamknięciu otwartych pozycji walutowych. Można to osiągnąć poprzez zawarcie umowy, której skutki będą przeciwstawne do skutków zagrożonej pozycji.

Podobne w swej istocie i skutkach jest ryzyko zmiany wartości godziwej (określane czasem jako ryzyko rynkowe). W przypadku instrumentów finansowych skutki niekorzystnej zmiany wartości aktywów czy też zobowiązań finansowych wpływają niekorzystnie także na poziom wyniku finansowego. Podejmowane działania osłonowe wiążą się z koniecznością bieżącego monitorowania zmian wartości rynkowej (poprzez bieżącą wycenę otwartych pozycji) i zawierania w odpowiednim momencie nowej umowy, której skutki ograniczyłyby ryzyko.

Osłona przed ryzykiem stopy procentowej wiąże się z kolei z zarządzaniem otwartymi pozycjami odsetkowymi. Próba całkowitego wyeliminowania ryzyka

oznacza rezygnację z ewentualnych dodatkowych korzyści, jakie mogą wynikać ze zmiany rynkowej stopy procentowej. Na ryzyko stopy procentowej szczególnie narażone są pozycje o stałej stopie procentowej.

Narzędziem wykorzystywanym w osłonie przed ryzykiem różnego rodzaju są instrumenty finansowe, zwłaszcza pochodne. Umiejętne ich zastosowanie, poprzez optymalny dobór rodzaju instrumentu pochodnego, jego terminu i rozmiaru, odegra oczekiwaną rolę – może ograniczyć negatywne skutki zagrożonego waloru.

Wykorzystywanie osłon przed ryzykiem staje się coraz bardziej powszechne w działalności podmiotów gospodarczych. Rozwój rachunkowości, nowelizacja ustawy o rachunkowości oraz możliwość (a czasem konieczność) stosowania przepisów MSR przyniosły uregulowania dotyczące wyceny, sposobu ujmowania i prezentowania osłon w rachunkowości. Powszechnie stosowanym pojęciem jest „rachunkowość zabezpieczeń”.

Prawo bilansowe (polskie i międzynarodowe) wskazuje instrumenty pochodne jako typowe instrumenty, które mogą odgrywać rolę osłony [3, §29], ale pod warunkiem, że możliwe jest wiarygodne określenie ich wartości godziwej. Ponadto instrument osłonowy powinien spełniać następujące kryteria [2, s. 32-36]:

- osłaniana pozycja jest określona i narażona na ryzyko zmiany ceny,
- osłona redukuje ryzyko pozycji osłanianej,
- instrument odgrywający rolę osłaniającą został wskazany jako osłona.

Pierwsze kryterium oznacza, iż narażenie danej pozycji na ryzyko stanowi podstawę tworzenia osłony. W przeciwnym razie osłanianie pozycji jest w ogóle niepotrzebne. Istotą osłony jest łagodzenie ryzyka, odnoszącego się do pozycji osłanianej. Osłona tworzona jest na określonej pozycję narażoną na skutki zmian cen. Jednocześnie stanowi pozycję równoważną, ale przeciwstawną w stosunku do pozycji osłanianej z punktu widzenia skutków zmian cen. Musi więc istnieć wysoki stopień korelacji między pozycją osłanianą i osłoną. Oznacza to, że potencjalne zyski czy straty powstałe na pozycji osłanianej i osłonie będą równoważne, ale przeciwstawne (kryterium drugie). Zgodnie z trzecim kryterium, każda pozycja osłaniająca musi być przez sam podmiot oznaczona jako osłona – dopiero w stosunku do takich pozycji można zastosować zasady rachunkowości osłon.

Oprócz instrumentów pochodnych rolę osłony mogą odgrywać także inne składniki aktywów finansowych czy zobowiązań finansowych, jeżeli służą osłonie przed ryzykiem kursowym czy też osłonie udziałów w aktywach netto jednostki zagranicznej, ich wartość zaś godziwą można wiarygodnie ustalić [1, §72; 3, §29].

Zakwalifikowanie instrumentu finansowego do roli osłony pociąga za sobą specyficzny sposób traktowania w ewidencji bilansowej w odniesieniu do notowanych korekt jego wartości. Odmienny sposób ewidencji dotyczy głównie momentu uznawania tych zmian. Bieżące zmiany, oznaczające niewątpliwie zyski bądź straty na transakcji, są odraczane w czasie. Na wynik finansowy wpłyną dopiero równoległe ze zmianami dotyczącymi pozycji osłanianej. Łączne uznawanie zysków i

strat na pozycji osłanianej i osłonie stanowi podstawową zasadę rachunkowości osłonowych instrumentów pochodnych.

Przychody i koszty finansowe, będące wyrazem potencjalnych zysków i strat z osłony, będą zatem uznawane w wyniku finansowym, jeżeli w wyniku tym zostaną uznane przychody i koszty powstałe z tytułu zmian wartości pozycji osłanianej.

Charakterystyczną cechą rachunkowości osłon jest więc jednoczesne w czasie i skompensowane ujmowanie skutków zmian wartości instrumentu osłanianego i osłony.

Rachunkowość zabezpieczeń, niezależnie od oceny cech osłony, określa także pojęcie pozycji osłanianej. Są to mianowicie pojedynczy składnik wprowadzonych do ksiąg rachunkowych jednostki aktywów lub zobowiązań bądź niewprowadzone do ksiąg rachunkowych uprawdopodobnione przyszłe zobowiązanie lub planowana transakcja [3, §30]. Pozycją osłanianą mogą być zatem także niefinansowe składniki aktywów czy zobowiązań. W myśl przepisów rozporządzenia pozycją osłanianą nie może być instrument pochodny.

Rachunkowość zabezpieczeń jest brana po uwagę, gdy celami podmiotu gospodarczego są [1, §72; 3, §29]:

1) ochrona wartości godziwej, czyli ograniczenie zagrożenia wpływu na wynik finansowy zmian wartości godziwej ujętego składnika aktywów czy zobowiązań (albo ich części), które wynika z określonego ryzyka i może wpływać na wynik finansowy,

2) ochrona przepływów pieniężnych, a więc ograniczenie zagrożenia wpływu na wynik finansowy zmian w przepływach pieniężnych wynikających z określonego ryzyka związanego z ujętymi aktywami i zobowiązaniami,

3) ochrona udziałów w aktywach netto jednostek zagranicznych, których działalność nie stanowi integralnej części działalności jednostki.

Natomiast nie można mówić o osłonie w rachunkowości w odniesieniu do zagrożenia przed ogólnym ryzykiem prowadzonej działalności gospodarczej podmiotu, ryzykiem utraty aktywów rzeczowych, wyłączenia, a także w sytuacji, gdy nie można wiarygodnie określić wpływu ryzyka na wynik finansowy podmiotu.

Zastosowanie rachunkowości zabezpieczeń wiąże się więc z koniecznością prowadzenia specjalnej dokumentacji. Jeszcze przed rozpoczęciem osłony (przed zawarciem kontraktu) podmiot gospodarczy powinien ustalić cel osłony oraz wskazać walor jej (osłonie) podlegający. Ponadto podmiot powinien stwierdzić, że instrument osłonowy i osłaniany charakteryzują się podobnymi cechami (wartość nominalna, data zapadalności, wpływ stopy procentowej czy kursu walutowego). Sporządzony dokument powinien przedstawiać [3, §28, ust.1; 1, §88 pkt a):

- cel i strategię zarządzania ryzykiem,
- powiązanie osłonowe, czyli identyfikację instrumentu odgrywającego rolę osłony oraz pozycji osłanianej,

- charakterystykę ryzyka związanego z osłanianą pozycją lub planowaną transakcją,
- okres ochrony,
- opis pomiaru efektywności osłony zmian wartości godziwej lub przepływów pieniężnych pozycji osłanianej, związanych z określonym rodzajem ryzyka.

Zakłada się, że zastosowana osłona będzie wysoce efektywna w kompensowaniu zmian wartości godziwej czy też przepływów pieniężnych związanych z danym ryzykiem, wynikających z udokumentowanej strategii zarządzania ryzykiem. Poziom efektywności osłony określa się nie rzadziej niż na moment sporządzania rocznego lub śródrocznego sprawozdania finansowego, z uwzględnieniem wartości pieniądza w czasie. Poziom efektywności osłony może zostać uznany za wysoki, jeżeli zostaną spełnione dwa warunki [3, §28, ust. 4; 1, OS 105]:

1) w myśl przyjętych założeń oczekuje się, że przez cały okres osłony niemal cała kwota zmian wartości godziwej osłanianej pozycji lub związanych z nią przepływów pieniężnych zostaje skompensowana zmianami wartości godziwej lub przepływów pieniężnych instrumentu osłonowego,

2) rzeczywisty poziom efektywności osłony mieści się w przedziale 80-125%.

Wysoka efektywność osłony wiąże się także ze znacznym stopniem pewności co do oczekiwań dotyczących przewidywanych, w wyniku zawartego kontraktu (instrumentu osłonowego), przepływów środków pieniężnych. Kwestie te również reguluje prawo bilansowe. Znaczny stopień pewności wystąpi, jeżeli [4, art. 35a, pkt 3; 3, §28, ust. 2]:

1) istnieje wysokie prawdopodobieństwo wystąpienia planowanej transakcji podlegającej osłonie, z jej charakterystyki zaś wynika, że jest zagrożona zmianami w przepływach pieniężnych, które mogą wpłynąć na wynik finansowy jednostki,

2) efektywność osłony może być wiarygodnie zmierzona, na podstawie wiarygodnie ustalonej wartości godziwej osłanianej pozycji lub przepływów pieniężnych z nią związanych oraz wartości godziwej instrumentu osłaniającego,

3) w okresie sprawozdawczym efektywność zabezpieczenia jest bieżąco mierzona i utrzymuje się na wysokim poziomie, a także nie różni się istotnie od założeń przyjętych w udokumentowanej strategii zarządzania ryzykiem.

LITERATURA

- [1] *Międzynarodowe standardy sprawozdawczości finansowej 2004*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, MSR 39.
- [2] Perry R.E., *Accounting for Derivatives*. Irwin Professional Publishing.
- [3] Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, DzU 149, poz. 1674, z późn. zm.
- [4] Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 76 z 2002 r., poz. 694, z późn. zm.

THE ESSENCE OF HEDGES

Summary

A key element in most hedges is a „matching” process. Something exposed, for example, to price volatility is offset against such volatility going the other way. Hedges can be accomplished either by the use of various financial instruments, especially derivatives. Hedges are seldom able to fully eliminate risk. It may not be possible to find a financial instrument which exactly fits the risk of the item being hedged. The recognition, measurement and disclosure of hedging activities define the accounting standards. The accounting for the hedged item needs to be matched to the accounting for hedging financial instrument.